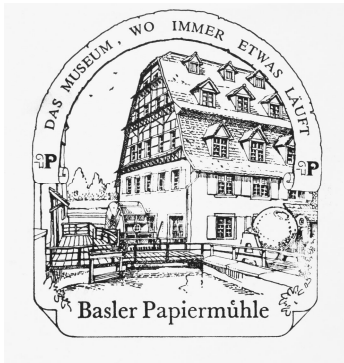

Швейцарський музей паперу, шрифту і друкарства в Базелі

Ось уже більше 30 років (з 1980) у центрі старого Базеля в Швейцарії, в приміщенні середньовічного млина на Сент-Альбен-Таль функціонує незвичайний музей — Базельський паперовий млин (Basler Papiermühle. Schweizerisches Museum für Papier, Schrift und Druck). Це, так би мовити, живий, працюючий музей, у тому розумінні, що в

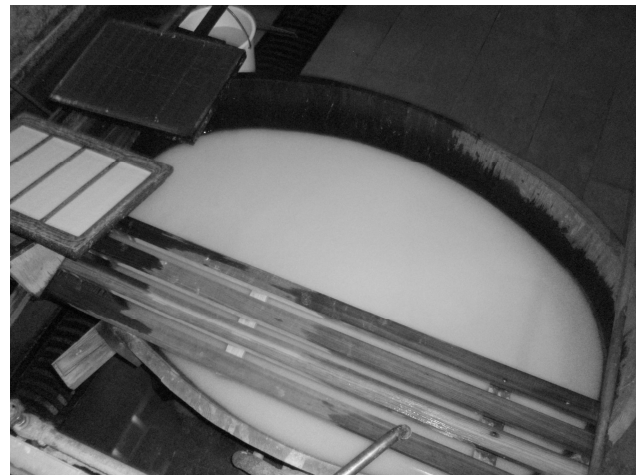
ньому на очах відвідувачів і сьогодні відбувається виробництво паперу давнім ручним способом, і навіть поруч у Ботанічному саду (Brüglingen) вирощуються рослини для виробництва паперу, відливаються вручну шрифти, складаються шляхом набору друкарських літер форми й на ручних верстатах відбувається друкування.

Традиційна експозиція музею складається з розділів: історія паперу; історія письма і друкарських шрифтів; історія друкарської та палітурної справи. Фонди містять десятки тисяч експонатів з історії та передісторії паперу, з історії рукописних почерків, а також рукописи і рукописні книги, стародруки та цінні видання, зразки мистецтва оправ, друкарські шрифти, клейма та їхні відбитки, машини та обладнання з виробництва паперу, інструменти з відливання шрифтів тощо. Дуже привабливим є те, що експозиція розміщена в реконструйованому паперовому млині (Galliscian-Mühle) і будинку XV ст., має історичні інтер'єри і діюче паперове та друкарське обладнання. Базельська папірня була заснована ще в 1453 р., на початку інкунабульного (колицького) періоду друкарства. Виробництво паперу ручним способом тривало тут кілька сторіч, у 60-х рр. XX ст. реконструйована папірня відновила діяльність, а ось уже 30 років тут одночасно функціонує й музей, де оживає історія паперу й ручного виготовлення книжок. Під одним дахом тут демонструються різні технології виробництва паперу й старовинної друкарської техніки, що підтримуються в робочому стані і пропонуються відвідувачам. Уже у вестибюлі можна побачити продукти виробництва музею, у тому числі зразки каліграфії та різноманітних сортів паперу.

Перший поверх присвячено історії паперу. Експозиція починається з історії його виробництва в давньому Китаї та демонстрації альтернативних матеріалів, які використовувалися колись для письма. Фотографії окремих технологічних процесів супроводжуються детальними текстовими поясненнями. Зокрема, представлено сім етапів або процесів виробництва паперу ручним способом, що відбувалися протягом семи днів.

Спосіб виробництва паперу, винайдений у сиву давнину, реанімований у базельському Papiermühle. Безпосередньо в музеї, в колишньому погребі замочують у воді текстильні залишки, старий одяг, ганчір'я, як це було до XIX ст., коли папір почали виробляти з деревини. Це та сировина, з якої тривалий час виробляли папір — і на Сході, і в Європі. Надалі цю масу ще розбивають спеціальними величезними важкими дерев'яними палями — безперечно, механічним способом. Отже, голосно стукать ці дерев'яні ножі, що подрібнюють паперову сировину, шумить у дворі гірська річка, яка крутить величезне колесо паперового млина,

працюють ручні верстати — іде робота! Ілюзія, що ти дійсно перебуваєш у XV ст.

Відвідувачі, особливо діти, учні, студенти, з допомогою працівника музею можуть самі виготовити собі аркуш паперу: величезні чани наповнені вивареною паперовою масою, до послуг бажаючих рамки з подвійними сітками за форматом паперового аркуша (серед них є форми з напаяним на дрібну сітку певним зображенням — філігранню, найчастіше — гербом Базеля). Можна зачерпнути рамкою паперовий розчин, обережно стріпнути, щоби паперова маса рівним тонким шаром вкрила сітку (зайва вода через отвори сита витікає назад у чан). Сітку з мокрим майбутнім аркушем потрібно перевернути на підготовлені "аркуші" сукна. Стос аркушів сукна з мокрим папером підкладають під ручний прес, видаляючи таким чином залишки води, висушують, вирівнюють, і відвідувач гордовито отримує виготовлений ним власноруч аркуш паперу. Тричі на тиждень відбуваються практичні заняття з мистецтва виробництва мармурового паперу. Варто також наголосити, що в експозиції представлені зразки справжнього давнього паперу з водяними знаками — філігранями. Деяким зразкам уже понад 500 років.

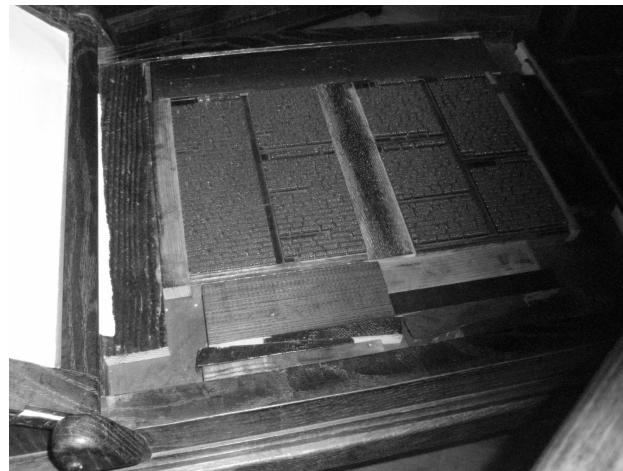
Наступний розділ експозиції присвячено розвитку письма, почерків, історії різних стилів письма, а також, безперечно, історії розвитку шрифтів. Окремі приміщення показує роботу в скрипторіях (майстернях переписувачів) в

епохи середньовіччя. Кожен бажаючий може тут спробувати відтворити майстерність давніх художників книги і писарів: величезний вибір чорнил, туші, фарб, ручки з пір'ям, пензлики. Особливе задоволення спроби каліграфії приносять дітям, адже вони сьогодні змалечку звикають писати кульковими ручками чи набирати на клавіатурі комп'ютера. Досвідчений співробітник музею пропонує зразки каліграфічного мистецтва. У певні дні проводяться майстер-класи китайської каліграфії, і учасники отримують каліграфічно бездоганно написані ієрогліфами власне ім'я.

У середині XV ст. у Європі розпочинається епоха друкарства, і зрозуміло, музей присвятив геніальному винахідникові Йоганну Гутенбергу та його послідовникам (насамперед, базельським першодрукарям) окремий фрагмент експозиції. Найцікавіше, що прямо тут у вас на очах з розплавленого гарту в ручному словолитному приладі працівник музею відливає окремі літери і створює запаси шрифтів. Думаю, будь-яка друкарня XV ст. позаздрила б запасам шрифтів музею. В інших кімнатах музею з цих шрифтів набирають потрібні тексти для листівок, Бюлетеня музею, подарункових конвертів, оздоблених шрифтами різних гарнітур і розмірів, різноманітної рекламної продукції. Далі по ходу експозиції у залах установлені ручні верстати, починаючи від копії верстата Гутенберга, на деяких із них встановлюють друкарські форми (складені сторінки з набору шрифтів) і друкують окремі аркуші. Це може зробити на згадку про музей кожен відвідувач: сам надрукувати собі сторінку із зображенням будинку Basler Papiermühle й девізом: "Музей, де завжди щось крутиться".

Базельський музей зібрав верстати для відливання шрифтів різних часів: розливочні машини, лінотипи, монотипи, а також давні друкарські машинки. Представлені й інші техніки друкування: ксилографія, друкування з мідних пластин, літографія, друкування зі сталі. Досить детально розповідається про технологію ручного інтролігаторського мистецтва (палітурництва). Тут можна замовити виготовлення оправи чи обкладинки, золочення обрізу, виготовлення штампів для друкування віньєток чи тиснення на

шкіряній оправі тощо. Є кімната на кшталт бібліотеки, де відвідувачі знайомляться з фаховими виданнями. У виставочних вітринах експонуються тематичні виставки, постійно працює наукова лабораторія. На завершення екскурсії по музею відвідувачі мають змогу придбати продукти його виробництва.

Отже, це дійсно незвичайний музей, у якому постійно щось відбувається. І хоча ми не маємо подібного музею, проте із задоволенням констатуємо, що в Музеї книги і друкарства України, який знаходиться в приміщенні колишньої Києво-Печерської друкарні, останнім часом відбуваються (як правило — по суботах, на замовлення) майстер-класи з виробництва паперу ручним способом, а відома родина Богомолець-Шереметьєвих відновлює Радомишльську папірню, засновану архімандритом Києво-Печерської лаври Єлисеєм Плетенецьким на початку XVII ст.

*Галина Ковальчук,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ*